

REVIEWARTIKEL

**ANGST VOOR DE WITTE DRAAK. SOCIALE
WETENSCHAPPERS EN DE ZAAK DUTROUX**

Bart Maddens

Het is allicht niet overdreven om te stellen dat nogal wat sociale wetenschappers met gemengde gevoelens aangekeken hebben tegen de witte mars van 20 oktober 1996. Dat de witte marcheerders het niet zo nauw bleken te nemen met een aantal sociologische wetmatigheden was daar uiteraard niet vreemd aan. Tot dan toe werd aangenomen dat men geen massale betoging op de been kan brengen zonder een degelijke organisatorische onderbouw en zonder de steun van de gevestigde partijen of zuilen. Het is de witte betogers blijkbaar geen zorg geweest. En ook aan de regel dat het voornamelijk de geschoolde en sterk gepolitiseerde burgers zijn die de straat optrekken, lieten de witte betogers zich schijnbaar weinig gelegen. Maar er was nog een andere reden waarom heel wat sociale wetenschappers zich niet goed in hun vel voelden tijdens de hoogdagen van de witte revolte. Ook de intellectuelen werden immers gevisieerd door de witte burger. Het heette dat zij geen voeling hadden met de emotie van het volk en er hautain op neerkeken. Waren het niet bij uitstek de sociale wetenschappers die hier tekort schoten? Was het niet vooral hun taak om het voortouw te nemen en de intellectuelen tot een groter engagement aan te sporen? Of kon men zich toch maar beter niet voor die 'populistische' kar laten spannen?

Misschien om in het reine te komen met zichzelf hebben de sociale wetenschappers inmiddels een flink stapeltje publicaties bijeengepend over het witte fenomeen. We behandelen er hier vijf die in de loop van 1997 zijn verschenen. "L'affaire Dutroux" en "Kritische reflecties omtrent de zaak Dutroux" zijn readers met zeer uiteenlopende bijdragen, grotendeels geschreven door academici van respectievelijk de ULB en de VUB. "Het spaghetti-arrest" is een essay van sociaalfilosoof Fernand

Tanghe over het publieke debat rond het fameuze arrest en de relatie tussen recht en democratie. Qua thematiek overlapt het voor een stuk met "Het witte ongenoegen", waarin politoloog Marc Hooghe zijn visie geeft op de witte beweging en het gedachtegoed ervan. Terwijl de genoemde boeken in hoofdzaak theoretisch en essayistisch van aard zijn doen socioloog Stefaan Walgrave en politoloog Benoît Rihoux in "De witte mars, een jaar later" een poging om de witte beweging en het profiel van de witte contestant empirisch in kaart brengen, en dit door middel van een inventarisering van witte acties en een uitgebreide bevraging van de deelnemers aan lokale witte marsen. Op basis daarvan maken ze alvast komaf met de mythe als zou de witte beweging een staalkaart vormen van de Belgische bevolking. De typische witte activist is een vrouw die een familiale of professionele band heeft met kinderen en die afkomstig is uit de middelste en middelhoge lagen van de bevolking (p.77-92).

Alhoewel er een heel brede waaier van thema's aan bod komt in deze vijf boeken, gaande van de kinderrechten tot de deontologie van de media, beperken we ons in dit artikel tot twee daarvan: de witte beweging als sociale beweging en de houding van de intellectuelen tegenover het witte fenomeen.

Een witte sociale beweging?

Zowel Stefaan Walgrave als Marc Hooghe doctoreerden recent met een studie over nieuwe sociale bewegingen, en dat merk je ook aan de manier waarop ze tegen de witte beweging aankijken. Natuurlijk wijzen ze er ten overvloede op dat het witte fenomeen moeilijk kan ingepast worden in de klassieke schema's en begrippenkaders van de sociale wetenschappen. Maar dit neemt niet weg dat de sociale beweging het vanzelfsprekende referentiepunt vormt van hun analyse. De auteurs vragen zich af in welke mate de witte beweging daarvan verschilt en in hoeverre die tot een 'normale' sociale beweging zou kunnen uitgroeien. Zowel Walgrave en Rihoux als Hooghe zoeken dan ook verwoed naar thema's die de witte beweging zouden kunnen toelaten om zich, zoals de eersten het stellen, een duurzame 'niche' op het middenveld te veroveren, zonder in conflict te komen met de bestaande organisaties (p.178).

Op zijn zoektocht probeert Marc Hooghe de disparate ideeën van de witte bewegers zoveel mogelijk tot hun essentie te herleiden. Hij baseert zich daarbij op de inzichten van de filosoof Hans Jonas over macht en verantwoordelijkheid : wie macht uitoefent moet daarvoor ten allen tijde ter verantwoording geroepen kunnen worden, en dit geldt evengoed voor politici als voor ambtenaren en rechters. Uit deze basisfilosofie kunnen volgens Hooghe een aantal concrete actiepunten worden afgeleid, zoals het streven naar de oprichting van een federale overkoepelende ombudsdienst of naar een radicale openstelling van alle overheidsinformatie. Door zich daarop te concentreren zou de witte beweging kunnen uitgroeien tot een

---

permanente waakhond van de instellingen, een beetje naar het model van de 'common cause'-groep in de Verenigde Staten (p. 145-157).

Walgrave en Rihoux daarentegen suggereren dat de witte beweging zich best zou toeleggen op de slachtofferproblematiek in de ruime zin en daarbij bijvoorbeeld ook aandacht zou kunnen hebben voor de slachtoffers van verkeersongevallen. Of ze zou zich kunnen opwerpen als verdediger van de rechten en de belangen van het kind (p. 177-178). Dat deze auteurs met meer 'softe' actiethema's voor de dag komen dan Marc Hooghe vloeit ten dele voort uit hun onderzoeksresultaten. Uit hun enquête blijkt immers dat de louter emotionele beweegredenen (solidariteit met de ouders, opkomen tegen pedofilie, ...) bij de witte betogers beduidend zwaarder doorwegen dan de uitgesproken politieke (p. 126-134). En daarbij dient dan nog aangestipt dat het niet de deelnemers aan de witte mars zelf waren die door de auteurs werden ondervraagd, maar wel aan de talloze kleinere vervolgmarsen, die duidelijk politieker getint waren dan de moedermars.

Een witte vulkaan

Deze en andere onderzoeksresultaten van Walgrave en Rihoux doen hoe dan ook de vraag rijzen of het schema van de sociale beweging wel de meest aangewezen bril is om naar het witte fenomeen te kijken. Moet dit verschijnsel niet veeleer op één lijn geplaatst worden met gebeurtenissen als de massale volksdevotie rond de dood van koning Boudewijn in 1993 en, recenter, van prinses Diana? Gaat het hier niet om zaken die van een totaal andere orde zijn dan de politieke fenomenen die de genoemde auteurs schijnbaar vanzelfsprekend als ijkmaat gebruiken?

Ook Luc Huyse blijkt eerder in die richting te denken, waar hij zich in de inleiding op het boek van Walgrave en Rihoux de vraag stelt of het zinvol is om de witte beweging met dezelfde maatstaven te evalueren als meer traditionele politieke ondernemingen. Hij legt daarbij niet enkel een link naar de genoemde koninklijke begrafenissen maar ook naar de volkswoede die in Spanje is losgebroken na de moord op een jong politicus door de ETA. Telkens gaat het om emotionele erupties te vergelijken met vulkaanuitbarstingen, die een kort maar krachtig politiek effect hebben. Huyse blijkt daarin het politieke actiemiddel van de toekomst te zien, maar gaat er verder niet dieper op in. Zo staat hij ook niet stil bij de vraag in welke mate die uitbarstingen van meet af aan een uitgesproken politiek karakter hebben, dan wel als politieke signalen worden geconstrueerd door de elite. Zijn het met andere woorden niet de media en de politici die de rouwende burgers een politieke boodschap in de mond leggen? Het ontbreken van een eisenprogramma maakt dergelijke al dan niet politiek geïnspireerde manifestaties hoe dan ook uiterst kwetsbaar voor recuperatie en Hineininterpretierung. Daarvoor waarschuwt ook politoloog Patrick Stouthuysen. In tegenstelling tot een klassieke betoging, schrijft hij, was het onduidelijk wat precies de bedoeling was van de witte mars, wie gemachtigd was om namens de betogers te spreken en welke concrete eisen daarbij dienden geformuleerd te worden.

leerd. Paradoxaal genoeg waren het dan ook de geviseerde bewindslui zelf die voor klaarheid zorgden en de mars een beleidsmatige en politieke inhoud gaven (Eliaerts e.a., p.62-63).

De teloorgang van een natie

Voortgaande op het boek van Cartuyvels e.a. is men langs Franstalige kant wat minder geneigd om het witte gebeuren vanuit een socialebewegingsperspectief te bekijken. Terwijl een aantal Vlaamse auteurs, zoals gezegd, druk doende zijn om het witte ideeëngoed tot een paar politiek bruikbare kernthema's te herleiden, trachten hun Franstalige collega's over het algemeen meer het diffuse en daardoor moeilijk reduceerbare karakter ervan tot zijn recht te doen komen. Voor hen lijkt de witte beroering minder een politieke themabeweging in wording, dan een uiting van een algemene maatschappelijke malaise, waarbij een amalgaam van thema's en gevoeligheden meespelen: de zaak Dutroux als katalysator van een onbestemd fin-de-siècle gevoel.

Vandaar wellicht dat in het ULB-boek als vanzelfsprekend de link wordt gelegd tussen het verdriet om de vermoorde kinderen en bijvoorbeeld de communautaire problemen of de rouw om koning Boudewijn. Tekenend in dat opzicht is de bijdrage van constitutionalist Marc Uyttendaele, die via een aantal fictieve brieven de vaak dubbelzinnige gemoedsgesteltenis van de modale (Franstalige) Belg weer tracht te geven (Cartuyvels e.a., p. 261-272). Alles vloeit daarbij in elkaar: het verdriet om de overleden koning Boudewijn, de unitaristische argwaan tegenover de staatshervorming, de rancune tegenover de Vlamingen, de ontzetting over de moord op de kinderen, de woede over het spaghetti-arrest en het ingebakken wantrouwen ten aanzien van de politici (op wie de fictieve briefschrijver anderzijds wel ongegeneerd een beroep doet om promotie te kunnen maken in de Waalse administratie...). Ook voor Joël Kotek bestaat er een evidente band tussen de massale rouw om koning Boudewijn en de witte mars: in beide gevallen treurden de Belgen in essentie om de schijnbaar onafwendbare teloorgang van de Belgische natie (Cartuyvels e.a., p. 183). Dat er een verwantschap bestaat tussen beide fenomenen wordt overigens bevestigd door het onderzoek van Walgrave en Rihoux. Van alle ondervraagde witte betogers is 10 procent ook een laatste groet komen brengen aan de overleden koning, en bij de witte militanten die effectief lid zijn van een Wit Comité loopt dit cijfer zelfs op tot 20 procent (p. 122; 131).

Koele denkers

Het boek van Walgrave en Rihoux eindigt met een nogal chagrijnige reactie van een aantal witte comitéleden op de onderzoeksresultaten. Als volleerde methodologen waarschuwen de witte activisten ervoor dat er niet zoiets bestaat als een volledig objectieve analyse. Zonder daarmee direct op Walgrave en Rihoux te doelen geven ze een sneer naar de "gevestigde analisten" die "de acties en bedenkingen van het volk veroordeeld hebben omdat ze op emoties berusten." En verder: "Tegenover de

wereldvreemde rationaliteit van deze koele denkers staan de actieve emotie en solidariteit van een echte democratie: een democratie die haar oorsprong vindt in het recht op het leven en niet in het recht over het leven." (p. 195-196).

De tekst is ongetwijfeld symptomatisch voor een anti-intellectuele tendens in het witte discours. De witte activisten hebben zich van meet af aan miskend gevoeld door de intellectuelen en schrijven de stagnatie van de witte beweging zelfs voor een stuk op rekening van die miskening. Dat blijkt ook uit een recent interview in *La Libre Belgique* (10 februari 1998) met José Dessart, één van de drijvende krachten achter de witte comités in Wallonië. De grote massabewegingen van de twintigste eeuw, aldus Dessart, hebben altijd kunnen rekenen op de steun van de intellectuelen. Maar nu trekken die opeens hun neus op voor de witte beweging en grijpen ze terug naar het stereotype van de irrationele en wispelturige massa. Sommige wetenschappers lijken die opinie te delen. Zo verwijt politoloog Jean Vogel de Franstalige intellectuelen "une attitude frileuse, défiante, inquiète, voire hostile à l'égard du mouvement populaire suscité par l'affaire Dutroux" (Cartuyvels e.a., p. 36-37). En ook Marc Hooghe heeft bij de intellectuelen een zekere *dédain* vastgesteld voor de emoties van het gewone volk en een miskening van de politieke relevantie daarvan (p. 37-40).

Wie de oogst aan wetenschappelijke en semi-wetenschappelijke publicaties over de witte beweging overschouwt kijkt in eerste instantie nogal vreemd op van die verwijten. Als die publicaties één ding gemeenschappelijk hebben dan is het wel een haast vanzelfsprekende sympathie voor het witte gebeuren, die in bepaalde gevallen zelfs oplaat tot een vurige passie. Iemand als Fernand Tanghe doet weinig moeite om zijn enthousiasme voor de witte beweging in te nemen en ook maar een schijn van wetenschappelijke afstandelijkheid op te houden. Hij deelt ten volle de woede van de witte burger maar tracht die als wetenschapper tegelijkertijd rationeel te onderbouwen en zo tot een symbiose te komen van emotie en redelijkheid. Ook Marc Hooghe's boek kan worden opgevat als een - overigens niet onaardige - poging om het witte ideeëngoed wat meer programmatorische en ideologische 'body' te geven. Langs Franstalige kant zijn het onder meer de constitutionalist Francis Delpérée en de criminologen Yves Cartuyvels en Philippe Mary die op grond van hun wetenschappelijke kennis een rationele invulling geven aan de witte frustratie (al praten die laatsten in éénzelfde adem ook het spaghetti-arrest goed).

Het boek van Fernand Tanghe bevat een goed overzicht van de talloze opiniestukken die zijn verschenen naar aanleiding van het spaghetti-arrest en de witte mars. Ook daaruit valt niet direct een denigrerende houding af te leiden. Het grootste deel van de auteurs blijkt zich integendeel ongegeneerd achter de witte beweging te scharen. Met de enkelingen die het waagden zich gereserveerder op te stellen, zoals Koen Raes, Raoul Bauer en Ludo Abicht, veegt Tanghe overigens nogal ongenadig de vloer aan. Maar al bij al vindt hij in de opiniestukken weinig grond voor het verwijt dat de intellectuelen *hautain* op de witte beweging neerkeken. Dat dit

verwijt desondanks sterk leefde bij de burgers heeft volgens Tanghe onder meer te maken met het wegvallen van het traditionele ontzag voor de intellectuelen. De burgers zien de ene intellectueel na de andere de revue passeren, elk met zijn of haar eigen theorie, en zijn meer dan vroeger geneigd om die 'intellectuele' interpretatie van de feiten te relativiseren. Bovendien pikt de burger het niet langer dat de intellectuelen zich, wellicht meer door hun houding dan door hun standpunt, van de 'gewone stervelingen' proberen te onderscheiden en zich als superieur gedragen (Tanghe, p. 84-86).

Stiltespiraal

Met dat laatste legt Tanghe misschien wel de vinger op de wonde. Terwijl hijzelf het intellectuele debat in de brede zin in kaart brengt, zoals dat vóór en vooral na de witte mars via vrije tribunes is gevoerd, maakt communicatiewetenschapper Frank Thevissen een meer punctuele analyse van de manier waarop de witte protestgolf tijdens de periode vóór de witte mars werd becommentarieerd door journalisten, politici en wetenschappers, en dit niet enkel in opiniestukken maar ook in duidingsprogramma's op radio en TV. Zijn bevindingen wijzen uit dat de eerste reactie van de intellectuelen op het witte protest wel degelijk vrij koel en afstandelijk was. Van alle statements van wetenschappelijke experts die Thevissen optekende bleken 85% zelfs uitgesproken negatief te zijn. De wetenschappelijke reacties, aldus de auteur, gaven veelal blijk van een onuitgesproken conservatieve en machtsbestendige reflex, die zich uitte in veelvuldige afwijzende tot ronduit denigrerende uitspraken (Eliaerts e.a., p. 108-110). Een aantal van de statements die hij ter illustratie aanhaalt zouden we nochtans eerder als relativerend of afwachtend typeren dan als uitgesproken negatief. Zo werd er vanuit wetenschappelijke hoek voorspeld dat het protest wellicht snel zou wegebben, terwijl andere wetenschappers op de rituele dimensie ervan wezen. Anderen waarschuwden dan weer voor de anti-politieke dimensie van de witte beweging.

Dit zijn typische reacties van intellectuelen die de actualiteit vanop afstand bekijken en in een bredere context proberen te plaatsen, intellectuelen die zich niet mengen in het tumult, maar het vanuit een Olympische hoogte gadeslaan. Het was precies die afstandelijke houding die in slechte aarde viel bij de witte activisten, én bij een aantal andere intellectuelen die van hun collega's een grotere betrokkenheid eisten.

Volgens Thevissen heeft er zich na de witte mars een belangrijke kentering voorgedaan in de toonzetting van de commentaar over het protest in de publieke opinie (p. 106). De auteur expliciteert die stelling niet, maar bedoelt wellicht dat het na de witte mars opeens minder bon ton was onder intellectuelen om een koele houding aan te nemen tegenover het witte protest. Uit Tanghe's overzicht blijkt zelfs dat die kentering bij sommigen, zoals Brigitte Raskin, de vorm aannam van een soort publieke spijtbetuinging. Blijkbaar was het na de witte mars voor intellectuelen opeens minder legitiem om kritisch en afstandelijk te staan tegenover

het witte fenomeen. Misschien vreesden ze uit de toon te vallen op een moment dat het hele land in een witte trance leek te verkeren en iedereen, met de koning en de premier op kop, vol lof was over de serene en indrukwekkende wijze waarop de 300.000 'nieuwe burgers' in Brussel hadden gedemonstreerd. Ongetwijfeld waren ze ook wat uit het lood geslagen door het megasucces van de mars, dat door geen enkele wetenschapper was voorspeld en op het eerste zicht moeilijk met de gangbare mobilisatietheorieën te rijmen viel. In elk geval lijkt het erop dat er na de witte mars een soort van stiltespiraal is ontstaan, waarbij de meer afstandelijke intellectuelen zich wat gedeisd hielden en het terrein aan de meer geëngageerden overlieten. Ook het feit dat de hier besproken wetenschappelijke en semi-wetenschappelijke publicaties, zoals gezegd, allemaal vanuit een min of meer geëngageerd standpunt geschreven zijn moet wellicht in dat licht worden gezien. Ietwat overdreven gesteld: wie enthousiast is over de witte beweging schrijft erover, wie reserves heeft zwijgt.

Raadgevers van de prins

Maar misschien is het al te gemakkelijk om het gebrek aan engagement van een aantal intellectuelen goed te praten als een vorm van luciede afstandelijkheid. Alvast in de ogen van ULB-politoloog Jean Vogel, die we hierboven al citeerden, was er toch wel wat meer aan de hand dan dat. De houding van de intellectuelen tegenover de witte protestbeweging vergelijkt hij treffend met die van een zekere meester Cheh in een Chinees verhaaltje. Meester Cheh was verzot op draken en versierde zijn paleis met niets dan drakenmotieven en drakenbeelden. Dit kwam een draak ter ore die daarop besloot om meester Cheh met een bezoek te vereren. Maar toen de draak uiteindelijk voor zijn deur stond werd meester Cheh gek van angst. Bij nader inzien hield hij toch niet echt van draken. De intellectuelen, aldus Vogel, hebben de mond vol over de inspraak van de burger en over de soevereiniteit van het volk. Maar als het erop aan komt en het volk zich effectief roert, dan breekt hen het angstzweet uit en achten ze de democratie in gevaar. In het diepst van hun gedachten beschouwen veel intellectuelen zich immers nog steeds als de raadgevers van de prins. Zij staan aan de kant van de machthebbers en fluisteren hen in hoe ze verstandig kunnen besturen en het volk in toom kunnen houden (Cartuyvels e.a., p. 39).

Vogel lijkt mij in zoverre gelijk te hebben dat er bij veel intellectuelen wellicht zoiets bestaat als een natuurlijke angst voor de massa. Bij politologen vindt die angst ten dele een theoretische grondslag in het Eastoniaanse systeemdenken. Om het politieke systeem draaiende te houden, zo gaat de theorie, zijn er buffers nodig die de politieke eisen filteren en kanaliseren. Mocht het volk voortdurend op straat komen om zijn politieke desiderata kond te doen aan de bewindslui, dan zou het systeem tilt slaan. Vandaar dat een zekere mate van apathie en lijdzaamheid bij de bevolking een noodzakelijk voorwaarde is om het systeem te doen functioneren. Bekeken vanuit dit perspectief krijgen de politologische pleidooien voor een grotere

politieke betrokkenheid van de burger inderdaad een ietwat schizofrene bijklank: politieke participatie is goed, zolang die maar binnen systeemfunctionele perken blijft.

Die angst voor de massa heeft waarschijnlijk ook te maken met een meer instinctieve huiver voor massafenomenen bij intellectuelen. De massa boezemt angst in omdat zij altijd uit meer wil bestaan. De massa, schrijft Elias Canetti, wil iedereen omvatten die binnen haar bereik is: al wie zich van haar afsluit wekt wantrouwen. Dat geldt niet enkel voor massa's in de fysieke betekenis van het woord, maar ook voor bredere massafenomenen zoals de collectieve emotie rond de zaak Dutroux of de dood van koning Boudewijn. Wie er zich afzijdig van houdt stelt zich willens nillens vijandig op tegenover de massa en moet zich verantwoorden. Het is die haast tastbare sociale druk om deelachtig te worden aan de collectieve emotie die de meer afstandelijk ingestelde intellectueel onbehaaglijk stemt en weerbarstig maakt. En vandaar is het nog maar een kleine stap naar de ronduit denigrerende houding tegenover de massa, die onder meer Vogel zo scherp aanklaagt.

Aan wie zich in dit syndroom herkent en ervan af wil kunnen de vijf hier besproken werken alvast extra worden aangeraden. Precies omdat ze stuk voor stuk door-drongen zijn van een milde sympathie voor het geëmotioneerde volk vormen ze een uitstekende therapie tegen een naar afkeer neigende intellectuele afstandelijkheid.

Besproken boeken:

Cartuyvels, Yves, e.a., *L'Affaire Dutroux. La Belgique malade de son système*. Brussel, Editions Complexe, 1997, 286 p.

Eliaerts, Chris (ed.), *Kritische reflecties omtrent de zaak Dutroux. Ouders, justitie, nieuwe burgers, media*. Brussel, VUB-Press, 1997, 126 p.

Hooghe, Marc, *Het witte ongenoegen. Hoop en illusie van een uniek experiment*. Groot-Bijgaarden, Globe, 1997, 160 p.

Tanghe, Fernand, *Het spaghetti-arrest. Recht en democratie*. Antwerpen, Hadewijch, 1997, 179 p.

Walgrave, Stefaan & Benoît Rihoux, *De witte mars, een jaar later. Van emotie tot politieke commotie*. Leuven, Van Halewyck, 1997, 200 p.